

kere til at vove pelsen i debatten om det post-moderne. Debatten trænger i høj grad til at blive korrigeret af samfundsteoretikere, især den del der har været domineret af humanisters altfavnende opgør med oplysningsfilosofien og marxismen. Men omvendt så er jeg sikker på, at samfundsteoretikere kan hente noget nyt ved i højere grad at tænke epistemologisk.

Anni Greve

Replik

I sin kommentar efterlyser Anni Greve en mere nuanceret fremstilling af Daniel Bell, end den hun kan finde i min artikel "Post- eller super-industrialisme" i *Politica* nr. 3 1985. Blandt andet peges på, at en del af den kritik af industrialismens økonomibegreb, jeg der præsenterer, kan hente støtte i Bells *The Coming of Post-Industrial Society*. Det skal jeg ikke bestride og ej heller, at det vil være forkert at tillægge Bell en entydig positiv og optimistisk opfattelse af det aktuelle såkaldte post-industrielle servicesamfund og dets fremtidsudsigter.

Imidlertid og som eksplicit angivet i artiklen (s. 361) var hensigten ikke at præsentere bogen i sin helhed og slet ikke Bell som teoretiker. Endvidere var det ikke spørgsmålet om Bells positive eller negative syn på samfundsudviklingen, der stod i fokus. Hovedbestræbelsen var derimod at anholde de hovedargumenter, som Bell fremsætter til begrundelse for påstanden om, at samfundet er undervejs med en transformation af så omfattende dimensioner, at den kan sidestilles med overgangen fra det *traditionelle* landbrugssamfund til det *moderne* industrisamfund.

Og min problematisering af tesen om et post-industrielt brud svækkes ikke af de kritiske overvejelser om henholdsvis BNP som velfærdsindikator og den formelle rationalitets begrænsninger, som Anni Greve trækker frem fra Bells bog. Snarere tværtimod, for grundlaget for disse overvejelser hos Bell er jo netop, at den økonomiske vækst slet og ret som overordnet samfundsmæssig målsætning, der daterer sig tilbage til den industrielle revolution, stadig står ved magt.

De udviklingstendenser, Bell gør sig bekymringer om, er præcis de samme, som sociologerne i 1800-tallet analyserede som typiske for industrisamfundet. Den "The McNamara Revolution", som Anni Greve nævner, karakteriserer Bell selv med henvisning til både Saint Simon og Taylor, og jeg må tilstå, at jeg har svært ved at se, hvordan det kan gøres meningsfuldt at anvende udtrykket det post-industrielle samfund om et samfund, som samtidig hævdes at udvikle sig i retning af det industrielle teknokrati, som Saint Simon allerede forestillede sig (og hyldede!) i begyndelsen af det 19. århundrede. Når Bell taler om "... the emergent technocratic decision-making of a post-industrial society" (1973: 366) finder jeg det mere meningsfuldt, hvis "post-" blev erstattet med et "super-".

Jeg vil dermed fastholde, at teknokratiseringen fremfor at betegne en post-industriell tendens må ses som udtryk for industrialismens fortsatte udfoldelse i samfundstotaliteten; der er tale om kontinuitet, ikke om brud.

Bell er tydeligt nok opmærksom på og lægger også vægt på tendenser – især inden for det kulturelle område – der manifesterer sig imod den teknokratiske hovedstrøm

kere til at vove pelsen i debatten om det post-moderne. Debatten trænger i høj grad til at blive korrigeret af samfundsteoretikere, især den del der har været domineret af humanisters altfavnende opgør med oplysningsfilosofien og marxismen. Men omvendt så er jeg sikker på, at samfundsteoretikere kan hente noget nyt ved i højere grad at tænke epistemologisk.

Anni Greve

Replik

I sin kommentar efterlyser Anni Greve en mere nuanceret fremstilling af Daniel Bell, end den hun kan finde i min artikel "Post- eller super-industrialisme" i *Politica* nr. 3 1985. Blandt andet peges på, at en del af den kritik af industrialismens økonomibegreb, jeg der præsenterer, kan hente støtte i Bells *The Coming of Post-Industrial Society*. Det skal jeg ikke bestride og ej heller, at det vil være forkert at tillægge Bell en entydig positiv og optimistisk opfattelse af det aktuelle såkaldte post-industrielle servicesamfund og dets fremtidsudsigter.

Imidlertid og som eksplicit angivet i artiklen (s. 361) var hensigten ikke at præsentere bogen i sin helhed og slet ikke Bell som teoretiker. Endvidere var det ikke spørgsmålet om Bells positive eller negative syn på samfundsudviklingen, der stod i fokus. Hovedbestræbelsen var derimod at anholde de hovedargumenter, som Bell fremsætter til begrundelse for påstanden om, at samfundet er undervejs med en transformation af så omfattende dimensioner, at den kan sidestilles med overgangen fra det *traditionelle* landbrugssamfund til det *moderne* industrisamfund.

Og min problematisering af tesen om et post-industrielt brud svækkes ikke af de kritiske overvejelser om henholdsvis BNP som velfærdsindikator og den formelle rationalitets begrænsninger, som Anni Greve trækker frem fra Bells bog. Snarere tværtimod, for grundlaget for disse overvejelser hos Bell er jo netop, at den økonomiske vækst slet og ret som overordnet samfundsmæssig målsætning, der daterer sig tilbage til den industrielle revolution, stadig står ved magt.

De udviklingstendenser, Bell gør sig bekymringer om, er præcis de samme, som sociologerne i 1800-tallet analyserede som typiske for industrisamfundet. Den "The McNamara Revolution", som Anni Greve nævner, karakteriserer Bell selv med henvisning til både Saint Simon og Taylor, og jeg må tilstå, at jeg har svært ved at se, hvordan det kan gøres meningsfuldt at anvende udtrykket det post-industrielle samfund om et samfund, som samtidig hævdes at udvikle sig i retning af det industrielle teknokrati, som Saint Simon allerede forestillede sig (og hyldede!) i begyndelsen af det 19. århundrede. Når Bell taler om "... the emergent technocratic decision-making of a post-industrial society" (1973: 366) finder jeg det mere meningsfuldt, hvis "post-" blev erstattet med et "super-".

Jeg vil dermed fastholde, at teknokratiseringen fremfor at betegne en post-industriell tendens må ses som udtryk for industrialismens fortsatte udfoldelse i samfundstotaliteten; der er tale om kontinuitet, ikke om brud.

Bell er tydeligt nok opmærksom på og lægger også vægt på tendenser – især inden for det kulturelle område – der manifesterer sig imod den teknokratiske hovedstrøm

med dens iboende, éndimensionale fremskridtstro. Og det er vel her, der kan trækkes forbindelseslinier til postmodernisterne (jfr. iøvrigt inddragelsen af Bell i Uffe Østergårds artikel i samme nr. af *Politica*) – en problemstilling, som det imidlertid i denne sammenhæng vil føre alt for vidt at gå nærmere ind på. Problemet er, at Bells begreb om det post-industrielle samfund som et samfund, der langt hen er virkeliggjort, udgør et dårligt grundlag for analysen af de forskelligartede udviklingstendenser, der kan spores i nutidens samfund.

Jørn Loftager

Litteratur

Bell, Daniel (1973). *The Coming of Postindustrial Society*, New York: Basic Books.

Lyotard, J.-F. (1982). *Viden og det post-moderne samfund*.

Nielsen, Kurt Aagård (1986). "Informationsteknologi og social orden", *Den jyske Historiker*, nr. 35-36.